

ZAKAR ANDRÁS

A jogi pályák pszichológiai háttere

A jogi pályák a klasszikus foglalkozások körébe sorolhatók, mivel az egyik legrégebbi foglalkozási csoportot jelentik (Molnár, 2001). Éppen ezért a jogi professziók és azok művelői is sajátos megítélésben részesülnek. Ez az értékelés ugyan koronként változik, de a jogi pályák tevékenységének tartalmi összetevői és a jogászai munka személyiségben rejlő feltételei mégis bizonyos stabilitást mutatnak, amelynek okai a szakterület belső rendszerében éppúgy keresendők, mint az adott kor társadalmának felépítésében és működésében.

Az elmúlt időszakban nálunk a jogi pályákhoz való viszonyulás jelentős változáson ment keresztül, amely elsősorban társadalmunk átalakulásával hozható összefüggésbe. A jogi pályák iránti érdeklődés közel másfél évtizede töretlenül magas szintet mutat, amely mára a jogi képzés jelentős bővítését eredményezte.

A jogi pályákon dolgozók számának gyors növekedésével, továbbá a jogi tevékenységek tartalmának érezhető átalakulásával összefüggésben egyértelműen megváltozott a továbbtanulni vágyó fiatalok és felnőttek körében a jogi szakirány választásának körülményrendszere. A jogi karokon folyó nagy létszámú képzés mindenképp előtti a szakválasztás motivációs rendszerében hozott jelentős változásokat: azaz mai viszonyaink között a jogi továbbtanulás választásának indítékai a felvételre jelentkezők körében sokszor nem eléggé szakmaspecifikusak, mivel azok gyakran meglehetősen általánosak és szerteágazók. Ez sajnos a tanulmányok első felében sem változik meg kedvező módon, amely többek között nagyban csökkenti a jogi pályával való előzetes azonosulás lehetőségét. Bevezetésként megemlíthető még az is, hogy a hallgatók szakmai képességei sem érik el minden tekintetben a kívánt szintet a tanulmányok során. Szerencsére a képesség- és a motivációs rendszer egyaránt jelentősen javul az egyetemi alapképzést követő szakképzés folyamán, illetve annak eredményeként.

Ma már nyilvánvaló, hogy a jogi pályákra való sikeres felkészüléshez jelentősen hozzájárulhat a szakmai ismeretek elsajátításán túl a pszichológiai előkészítés is. Éppen ezért fontos lehet a jogásszá válás pszichológiai összetevőit minél alaposabban megismerni. A következőkben ebből a megfontolásból ösz-

szegezzük a pályafejlődésre vonatkozó elméleti kérdéseket, és egyben kísérletet teszünk a jogi pályával való azonosulás pszichológiai tényezőinek meghatározására.

1. A pályafejlődés alapkérdései

Az ember–pálya megfelelés fontosságának felismerése már régen a konkrét pálya kiválasztására, a pályára való felkészítésre és a minél eredményesebb pályatevékenység elősegítésére irányította a kutatók figyelmét. A kezdeti alkalmasság-pszichológiai felfogások meghaladása jelentős elméleti változást eredményezett a pályafejlődés tartalmi kérdéseinek értelmezésében.

A pályaválasztás, a pályára való felkészülés és a pályatevékenység egységes folyamatként való értelmezése több új fogalom (életút, szociális tanulás, pályaszocializáció stb.) bevezetését eredményezte a pályaléktan rendszerébe. A pályafejlődési elméletek tartalma így jelentősen kibővült (Zakar, 1988).

Az elemző munkánkban elsősorban azokra a lényegi összetevőkre helyezük a hangsúlyt, amelyek elősegítik a pályafejlődés során a pályával való azonosulás feltárását, s ez által a jogi pályák identifikációs folyamatának alapjául szolgáló speciális személyiségi tulajdonságok megismeréséhez járulnak hozzá.

A különböző elméletalkotási kísérletek ezen a területen döntően három fő gondolat mentén szerveződnek: először a pályafejlődés megközelítése az életkori jellemzőkkel összefüggésben, másodsor a pályafejlődés nyomon követése a döntés alapján és harmadszor a pályafejlődés megragadása a szerepelsajátítás folyamatában.

Az életútszemléletet tükröző első *fejlődés-lélektani* indíttatású pályaválasztási és pályafejlődési elmélet megalkotása, alapkérdéseinek megfogalmazása Ginzberg (1951) nevéhez fűződik, aki központi feladatnak tekintette annak a megállapítását, hogy a szakmailag releváns személyiségtulajdonságok milyen életkori szakaszban, illetve szakaszokban alakulnak ki, továbbá azt is, hogy ennek hatására a szociális környezet életkoronként milyen befolyást gyakorol. Ginzberg elméletét sokan jogosan bírálták (főként az irreverzibilitásra és a túlzott mértékű kompromisszumra vonatkozó részeket), munkásságával mégis új korszakot nyitott meg az ún. „pályatudományok” körében.

A ginzbergi elképzelés gyenge pontjaira való reflexióként fejtette ki hamarosan Super (1953) felfogását, amelynek lényege a következőkben összegezhető:

A szakmai fejlődést leginkább az individuális és a szocio-kulturális faktorok közötti interakciók biztosítják. Ennek megfelelően Super a fejlődés alapjaként mindvégig a szintézis jelentőségét hangsúlyozta. Ugyancsak nagy jelentőséget tulajdonított a szociális szerepek átvételének, ezen belül a központi személlyel való azonosulásnak, tudatos és nem tudatos formában egyaránt. Az így kialakuló magatartás szerinte a környezet megerősítő hatására az „önkonceptióban”

integrálódik, amely meglehetősen nagy hatást gyakorol a szakmai preferenciák, sőt az egész szakmai életút alakulására. Ettől függ elsősorban a későbbi megelégedettség, ugyanis az egyén olyan szakmai lehetőséget igyekszik először választani, majd kialakítani, amelyben az elvárt foglalkozási szerep(ek) követelményei egybeesnek saját önkoncepciójával.

A „self-concept” fejlődési folyamatában a kezdeti szakasz a személyiség kiteljesedését jelenti. Ezt követi az egyén önmagáról alkotott felfogásának átvitele és beépítése a pályaképbe, amelyet fontosnak ítél a felnőttekkel való azonosulás során, mégpedig a pályaszerep átvételénél, valamint a személyes attribútumok tudatosulása terén. Harmadik lépésként az önkoncepció megvalósulása következik, amely a szakmai képzés befejezésekor és az azt követő munkába álláskor veszi kezdetét.

Az önkoncepció fejlődésének folyamatát Super összekapcsolta a Bühler-féle fejlődési fázisokkal, így kísérve meg az életútfejlődés fontosabb állomásainak megvilágítását. Super és munkatársainak elképzelése egyébként rendkívül átfogó. Elméletük egy része azonban részleteiben még ma sem kidolgozott. Kutatásaik főként az önkoncepció és a pályakoncepció összefüggéseinek feltárására irányultak, míg náluk a szakmai érés és a pályafejlődés későbbi szakaszainak vizsgálata háttérbe szorult. Ugyanakkor Supernél jelent meg elsőként a fejlődési elv és a pályaszerep összekapcsolásának gondolata. A pályafejlődés és a foglalkozási szerep(ek) elsajátításának elemzésekor azonban ő főként a „jelentős személlyel” való azonosulás részleteinek megismerésére irányította a figyelmét.

Az önkoncepció Super által javasolt megvalósulási időszakával azért kell egyetértünk, mivel az önmegvalósítás a munkavégzés és az ahhoz szükséges feltételek kialakulása nélkül aligha képzelhető el.

A fejlődés-lélektani indíttatású pályaválasztási és pályafejlődési elméletek sajátos irányát képviseli Roe (1956, 1972), aki a korai gyermekkor pályaválasztás szempontjából jelentős mozzanatait vizsgálta. Abból indult ki, hogy a gyermeki szükségletek kielégítésének mértéke és módja felelős a beállítódások alapjainak kialakulásáért, a képességek megalapozásáért és az érdeklődések változásáért. Azt is feltételezte még, hogy a gyermekkori szükségletek kielégítettségének jellege tükröződik az egyén későbbi élete során az orientációs formákban is. Másfelől a szükségletek kielégítettsége döntően a szülők magatartásától függ. Éppen ezért úgy vélte, hogy rendkívül szoros az összefüggés a szülői viszonyulás és a gyermek meghatározott irányulása között.

A bemutatott modell által túlértékelt egyoldalú családi befolyás erősen vitatható, még módosított változatban is. Roe teljes elméletét vizsgálva azonban érdemes a szükségletek szerepét még más oldalról, mindenek előtt fejlődésük és átalakulásuk felől megközelíteni. Ugyanis a személyiséget érő hatások, azok közül főként az érzelmi jellegűek jelentősen módosíthatják a már meglévő szükségletek struktúráját már a szakmai felkészülés időszakában, majd még inkább a későbbi munkavégzésben. Így természetesen újabb lehetőség nyílik a

különféle szükségletek megjelenésére (pl. a másik ember megértése, támogatása, problémájának megoldása iránti szükséglet, amely többek között a jogi pályákon is fontos követelmény).

A pályafejlődés kérdéskörét elemezve Csirszka (1966) is összefoglaló keretként az életútfejlődést jelöli, amelynek szerinte két fő forrása a pályaadaptáció és a pályavitel időszakasza. A pályaadaptáción belül elkülöníti az előkészület, a pályaválasztás, a szakmai felkészülés és a beilleszkedés szakaszát. Koragyermekkorban nagy szerepet tulajdonít a családnak, később az iskola, majd serdülőkortól kezdve a baráti kör és a különböző hatások (olvasmányok, televízió stb.) szerepét hangsúlyozza. Fontos feltételnek tekinti még a dinamikus személyiségtulajdonságok rendszerét is.

Csirszka megítélése alapján az alkalmasság alapvető kritériuma a választás realitása, amelyet a személyi adottságok úgyszintén meghatároznak az objektív tényezők mellett. Szükségesnek tartja még a szakma alapos elsajátítását és az eredményes beilleszkedést is. Az előkészület éveit a pályaválasztási érettség időszakaként említi. Szerinte a szakmai képzésben alakul ki a pályafejlődés következő fokozata, a szakmai megfelelés, amely a választott szakma megvalósításához szükséges valamennyi feltétel meglétét jelenti.

Az életút akkor éri el célját, ha minden tekintetben a fejlődést szolgálja. Ennek pszichológiai feltétele viszont a pálya fejlődési célkitűzéseinek elfogadása és elsajátítása. Az egyén saját fejlődését a pályalehetőségek és –adottságok fejlődési irányában ismeri fel és valósítja meg (Csirszka, 1982).

Csirszka munkássága a hazai elméletképzés jelentős lépése, mivel tevékenysége előremutató értékű, s a későbbi elméletek alakulására is meghatározó módon hatott.

A korábbi elképzeléseket pontosította, nemzetközi keretekbe helyezte, és jelentősen tovább is fejlesztette Rókusfalvy (1969), akinek a felfogásában a pályafejlődés un. „alkalmazkodási és beilleszkedési” folyamat. „Az aktív pályaal alkalmazkodás, mint cselekvéssorozat számos bonyolult szabályozott tényezőcsoport, a külső (természeti és társadalmi) környezet és a fejlődő személyiség közötti, valamint a személyiségen belüli kölcsönhatások eredője” (Rókusfalvy, 1969). Felfogása alapján a pályaal alkalmazkodó tevékenység ösztönző szabályozásában részt vesznek az egyén pályae érdeklődései, pályakívánságai, szükségletei, önértékelései, motivációi, továbbá igény szintje (pontosabban pályai igény szintje), hivatásérzulete, életcélja, valamint a munkával kapcsolatban kialakult értékrendszere.

A szervező szabályozás az értelmi működés feladata, amelyet erkölcsi mozzanatok hatnak át. A végrehajtó szabályozásban a képességek és az akarati tulajdonságai válnak dominánssá. Ezen kívül a pályafejlődés és a társadalmi beilleszkedés menetében fontos helyet foglal el a pályaválasztási érettség, amelynek lényeges dinamikus összetevője az önnevelési igény kezdeti megvalósítása, a tanulási erkölcs (lelkiismeretesség, kitartás stb.), a megfelelő társasá alkal-

mazkodás a különböző közösségekben, a saját életcél kitűzése és az életeszemély kialakítása.

Rókusfalvy által kidolgozott pályaválasztási- és pályaegettség fogalmak alapvetően fontosak, mivel segítségükkel megragadhatók azok a személyiségjegyek, amelyek a pályával való azonosulás fejlődési mutatói is egyben. Elmélete olyan komplex rendszernek tekinthető, amely széles alapú lehetőséget biztosít az egyes részterületek további kimunkálásához, illetve az értelmezéshez szükséges fogalmak továbbfejlesztéséhez.

Ritoókné (1977), majd Szilágyi (1982) az önmegvalósítás személyiségben rejlő feltételeit helyezte vizsgálódásainak középpontjába, amelynek megközelítéseként a pályával való azonosulás feltárását alkalmazta. A pályaaidentifikációt mindketten viszonyfogalomnak tekintik, amely a munkát végző ember domináns személyiségjegyei, valamint a pályaa követelményrendszere közötti megfelelés hatékonyságának mutatója. Ritoókné a pályaaazonosulás három fő összetevőjét emeli ki: az elégedettséget, a pályán való eredményességet és az aktivitást. Az elégedettség fogalmával a pályaaidentifikáció szubjektív oldalát, az eredményesség segítségével meg a munkateljesítményben megnyilvánuló objektív pályaaidentifikációt közelíti meg. A társadalmi aktivitás pedig a pályatevékenység során a kezdeményezési- és cselekvőkészség megragadásául szolgál.

A pályaaidentifikáció személyiségben rejlő feltételeit egymásra épülő, fokozatosan mélyülő, bonyolult rendszerként értelmezi, amelynek első szintjét a nem specifikus részképességek alkotják. A második szint a pályaaalkalmasság speciális képességtartalmát, a harmadik meg a speciális képességtartományokat foglalja magában. A negyedik szint tényezőinek tekintik azokat a személyiségtulajdonságokat, amelyek jelenléte bármely pályaa és az egész életút kedvező alakulásához szükségesek, s az előzőekhez további fontos összetevőként társul az ötödik, a társadalmi elkötelezettségek szintje (Ritoókné, 1977).

Különösen fontosnak tartjuk Ritoókné pályaaalkalmassággal kapcsolatban tett megállapításait: „A pályaaalkalmasság feltételei elsősorban nem a részképességekben, hanem a személyiség speciális pályaaalkalmasságában, a személyiség élményigényének és a pályaa élménytartalmának megfelelően található meg, amelynek a képességek csak szükségesek, de nem elégséges feltételeit jelentik” (Ritoókné, 1977).

Az egyén és a pályaa kellő megfelelési szintje mellett lényeges még, hogy a pályaafejlődést elősegítsék a személyiség általánosabb tulajdonságai is, elsősorban a regulációs szint, a szociabilitás, az érzelmi harmónia, a személyiség fejlődésének energiaháttere és a személyiség megfelelő szintű szocializáltsága.

Szakmai körökben régebb óta elfogadott, hogy a pályaaazonosulás folyamata a személyiségfejlődés életkori jellemzőivel összefüggésben vizsgálható. Az is köztudott, hogy e folyamat során tipikus problémák jelentkezhetnek, amelyek az egyes életkori szakaszokra, sőt esetenként az adott pályaacsoportra is jellemzőek. A személyiségjegyek döntő szerepének igazolása alapján így a sikeres pályaaidentifikáció alapfeltétele a személyiségfejlesztés. A szociális faktorok

elsődleges közegének a családot jelölik a szociabilitás, a reguláció, az érzelmi harmónia stb. vonatkozásában. Ezek megszilárdulásában fontos szerepet tölt be a pályaválasztási döntést megelőző időszak intézményes nevelése. A személyiségértékek alakulásában pedig a család magatartásmintáit, érzelmi nevelésének tartalmát és színvonalát tartják meghatározónak.

Ritoókné munkássága nagy segítséget jelent az emberekkel foglalkozó pályákra készülőket azonosulási folyamatának feltárásában. Ugyanis a pályaidentifikáció fogalmának bevezetésével, a vizsgálhatóság metszéspontjainak felvezetésével pontos tájékozódási alapot teremtett a problématerület további, más szempontú megközelítéséhez. A pályaidentifikáció kialakulását folyamatként értelmezi, amelyben a pályafejlődés alakulása a pályaidentifikáció alapjául szolgáló személyiségi tényezőket egymásra épülő, egymást átalakító strukturális rendszerként fogja fel.

A pályaidentifikáció kérdéskörét hazai viszonyok között eddig a legteljesebben Helembai (1989) vizsgálta. Átfogó elméleti rendszere az önszabályozás és a tevékenység szabályozás speciális mechanizmusait mutatja be, amelynek hátterét a személyiségi tényezők meghatározott együttese biztosítja (Helembai, 1990).

A *döntés alapján* megfogalmazott elméletek központi fogalma a probléma-érzékelés, valamint e megközelítés tengelyében a környezet segítő vagy gátló hatásának vizsgálata áll. A személyiség oldaláról a képességek, az érdeklődés, a motiváció és az értékek kerülnek előtérbe, amelyek az információk keresésében és feldolgozásában játszanak fontos szerepet, és így befolyásolják az egyén döntését és cselekvését.

A pályaválasztás és a pályafejlődés fejlődés-lélektani elméletei jórészt elhanyagolják a döntés mozzanatának vizsgálatát. E hiányt kívánta elsőként pótolni Tiedemann (1961), amikor a fejlődést, mint döntési folyamatok sorozatát ragadta meg.

A döntés során két fázist különít el: az anticipációt és a megvalósítást. Az anticipáció szubfázisaként fontosnak tekinti az explorációt, a kristályosodást, a választást és a specializálódást, amelyek a fejlődésben a differenciálódást jelentik. A megvalósítás összetevői szerinte a bevezetés, az átalakítás és az integráció. Meg kell jegyeznünk, hogy a szubfázisok sorrendje változhat a célok és az elképzelések megvalósíthatóságának függvényében.

A szocializációs elmélet alapján fejti ki Ries (1970) elképzelését, amelyben a pályaválasztási döntést folyamatként határozza meg. Felfogásának lényege, hogy a külső társadalmi normák következtében és a belső okokkal összefüggésben az egyén arra kényszerül, hogy addigi státusát feladja. A szubjektív megterhelés annál nagyobb, minél tisztázatlanabb és időben behatárolatlanabb a szituáció. Ilyenkor aktivizálódnak az anticipációk, a célokat meg pályapozíciók formájában tervezi az egyén, hogy státusát ismételten megerősíthesse. Így kialakul a foglalkozási szerepek rangsora, aktív és reaktív információk segítségével értékeli az egyén a szakmai lehetőségeket, különösen azok struktúráját. A

társadalmi követelményekkel való sikeres összevetés után kezdődhet meg a szakmai szocializáció. Ez által megszűnik a státus-önállótlanág és egyben helyreáll a szociális integráció. A szerző tekintetbe veszi a foglalkozási szerep átvételével előforduló nem racionális elemek (pl. impulzív reakciók) hatását is.

Ries érdeklődését elsősorban a pályaválasztó anticipált és informatív magatartására korlátozza, a döntés folyamatával kapcsolatban csak a réteghovatartozást és az integrációs szintet emeli ki. Összességében a döntést nagy összefüggésekben szemléli, ellentétben Kohlival (1973), aki már a döntés „apróbb szakaszainak” is fontos szerepet tulajdonít.

A pályaválasztási döntést hazai viszonylatok között először Völgyesy (1976) elemezte, továbbá ezen keresztül csoportosította a pályaválasztást és a pályamegvalósítást meghatározó személyiségi tényezőket. A magatartás általános összetevői tekintetében az aktivitás-passzivitás, a befeléfordulás-kifeléfordulás, a szabályozottság-szabályozatlanság mutatóit emelte ki. A társadalomhoz, csoporthoz fűződő viszony által meghatározott magatartás összetevői szerinte a szociabilitás-antiszociabilitás, adekvátság-inadekvátság és az igényszint, amelynek mértékét a sikervágy erőssége és a kudarcelkerülési indíték intenzitása együttesen határozza meg. Az én-kifejtés realitásszintjét nála az intellektus, az önismeret és a társadalmi hatékonyság determinálja.

A személyiségfejlődés fenti jellemzőit Völgyesy összeveti a pályaeérdeklődéssel, a pályaismeret realitásának mértékével, a választott pálya és az egyéni jellemzők közötti megfelelés szintjével, valamint a megvalósítási igény fejlettségével. Mindezek alapján olyan szempontokat kínál, amelyek közvetlenül felhasználhatók a nevelés gyakorlatban is.

Krumboltz (1978) sajátos elméletét a problémamegoldás köré szervezi, valamint a különböző megközelítési irányok egyéni értelmezését nyújtja. Az életút fogalma alatt a különböző (pálya)pozíciók elérését érti. Ennek során az öröklött faktorok és a külső befolyások módosítják a tanulási tapasztalatokat, amelyek eredményeként az énkép és az egyén problémamegoldása ebben a kölcsönhatásban folyamatosan változik, azaz a cselekvésen keresztül új tapasztalatokat, tanulásokat hoz létre.

A fenti megközelítésben sajnos nem tisztázott eléggé az öröklött tényezők és a külső hatások megoszlása és szerepe, továbbá problematikus még az ún. „asszociatív tanulás” kiemelt jelentősége is. Ugyanis asszociatív tanulás fogalma alatt foglalja össze mindazokat a tapasztalatokat, amelyek alapja a természetes inger-válasz kapcsolat, vagy a tanult készenlét erre a kapcsolatra, amelyek az új magatartásban kapcsolódnak össze.

A *szakmai szerep elsajátításának feltárásához* elsősorban a szociológiai és a szociálpszichológiai indíttatású, döntően a szocializációt szem előtt tartó pályaválasztási elméletek járultak hozzá. E megközelítési irány első kiemelkedő képviselője Rosenberg (1957), aki a pszichológiai faktorok mellett az esemény-specifikus szociális státust, az iskolai képzést, továbbá a különböző szakmai információkat, valamint a lehetséges választási alternatívákat emelte ki. Elkép-

zelésében döntő jelentőségű az ún. „szociális faktorok” csoportja: a képességek, a rátermettség, valamint a „munkahely-kínálat”. Szerinte a központi belső individuális jellemzők tartalmazzák az egyén szakmai kvalitásait, értékrendszerét és szükségleteit.

Rosenberg elméletében jelentősnek ítéljük a közvetett érvényesülésre utaló tételeket, valamint az anticipált pályaszocializáció megkülönböztetését. A pálya-identifikáció szempontjából központi jelentőségű az „esemény-specifikus szociális státus” fogalma.

A pályaválasztás társadalmi jelentőségére és szociális meghatározottságára mutat rá elméletében Fürstenberg (1968) is. A pályaválasztás során szerinte nem csupán a gazdasági-egzisztenciális lehetőség választása teljesül, hanem a szociális környezet választása úgyszintén megvalósul, mégpedig szociális tanulás formájában. Éppen ezért központi jelentőségűnek tekinti a környezet befolyását és a választás körülményeit (pl. a szülők elvárásait, az iskolai képzési lehetőségeket, a munkaerőpiacot stb.).

A szociológiai indíttatású felfogások legösszefogottabb és valóban előremutató rendszerét Musgrave (1967) alkotta meg. Gondolatmenetében fontos helyet foglal el az anticipált szocializáció, amelynek során az egyén kipróbálhatja az elővételezett szerepeket. Az előzetes szereppróbálás folyamán ismereteket és tapasztalatokat szerez a magatartás követelményeiről és értékeiről, amelyek az előírt foglalkozási szerepeket meghatározzák, sőt a fejlődés következő stádiumát is befolyásolják.

Az előzetes (primer) szocializáció látens módon magában foglalja a szekunder és a terciér szocializáció elemeit is. Az alapvető tapasztalatok közvetítői a szocializáció fő irányítói, így a család, az iskola és a kortárs csoport.

A szekunder szocializáció fogalmával a szakmai életbe való belépést jelöli, a preferált pálya melletti döntés eredményeként, amelyben a gazdasági szelekció folyamatához való hozzárendeződés érvényesül. Ezen belül nagy jelentőségűek a korábbi szereptapasztalatok és -sztereotípiák.

A terciér szocializáció során az egyén elsajátítja a szakmai szerep (vagy pozíció) magatartási formáit, amelynek során énképét módosítja, hozzáigazítja az új szereppartner elvárásaihoz.

A rendszer negyedik fázisaként a szakma-, illetve a pozícióváltást említi, amely gyakran szakmai szocializációt is jelent, és többnyire a terciér szocializáció után válik szükségessé.

Musgrave modelljének legfőbb érdeme a foglalkozási szerep kialakításának folyamatként történő értelmezése, valamint a szereppartner fogalmának részletes kidolgozása. Összességében jó értelmezési lehetőséget kínál a szakmai szerepsajátítási folyamat gyakorlati alkalmazásához.

Lüscher (1968) monográfiájában a pályaválasztási folyamatot jól elkülöníthető szakaszokra bontja. Nála az orientáció a bevezető fázis, amely az első szakmai kontaktustól az iskolai tanulmányok befejezéséig tart.

Előkészületi szakasznak tekinti azt az időszakot, amelyet az egyén egy meghatározott pályán a szakképzésben tölt el. A konkretizálás szakasza pedig az, amely a pálya tényleges gyakorlásával válik valóra.

A referenciális csoport elméletére alapozza Daheim (1970) az elképzelését, aki a pályaválasztás fogalmának leírásához nem tartja elegendőnek a szakmai előmenetel elemzését. Felfogásában az ún. „pályakényszer” nem egyszeri aktus, hanem folyamat, amelyben egyre erőteljesebben érvényesül a korlátozás. A pályapozíciók korlátozásának folyamata Daheim szerint az interakciókban megnyilvánuló orientációktól és tevékenységektől függ. A megfelelő foglalkozási szerep megválasztása egyúttal változtatja a pályaválasztásra irányuló szociális befolyásokat, ezen belül is a vonatkozási személy, illetve csoport(ok) hatását a szakmai orientációkban.

Az első döntés (az iskolai képzés kiválasztása) leginkább a család által determinált. A következő döntés a szakképzés, vagy a szakmai pozíció kiválasztásakor következik be. A szakmai szerep és a pályapozíció megvalósulásával kapcsolatban általános és speciális célokat különít el Daheim. Szociális vonatkozásban a szülők, a tanárok és a kortársak véleménye a leginkább számottevő. Harmadik döntésként szerinte a pályapozíciók közötti választás kerül előtérbe. E fázisban egyébként a munkatársak, valamint a saját család hatása dominál.

A főbb elméleti irányok áttekintése alapján úgy látjuk, hogy témánk szempontjából elengedhetetlen a különböző kutatási eredmények integrálása. A teoretikus rendszer továbbfejlesztéséhez hasznosnak tartjuk azt a megállapítást, miszerint „minden intézményesült foglalkozás képviselőjét (így az orvost, jogászt, építészt stb.) bizonyos stabil érzelmi, gondolkodásbeli és viselkedésbeli jegyek kell, hogy jellemezzenek abban a szövevényes személyközi kapcsolatrendszerben, amelyben dolgozik” (Váriné, 1981). Hasonlóan fontosnak tartjuk az adott foglalkozásra jellemző tevékenységszféra jelentőségét, valamint a kialakult és a társadalmi gyakorlatban már megfogalmazott új szerepkövetelményeket és -elvárásokat.

Az általunk vizsgált jogi pályák vonatkozásában a társadalom változó szükségletei az interperszonális kapcsolatok minőségére helyezik a hangsúlyt. Ezért a továbbiakban a szakmai szerepelsajátítás mentén kíséreljük meg feltárni a pályafejlődés tartalmi kérdéseit, azaz megfogalmazni a pálya-identifikáció szakaszait és fontosabb jellemzőit.

Abból indulhatunk ki, hogy a személyiség egyéni szocializációja során a társadalom hierarchikus rendszerében többféle pozíciót foglal el, és a társadalom egyúttal megadja a különféle státusok kereteit is. Az adott státust betöltő emberrel szemben a társadalom meghatározott követelményeket támaszt. A különböző követelményeket, elvárásokat és normákat, illetve az ezeknek megfelelő tipikus magatartást nevezzük (pálya)szerepnek.

Jelen munkánk során nem lehet célunk e tárgykör valamennyi aspektusának áttekintése, így csupán a foglalkozási szerep elsajátításának alakulására fordítjuk figyelmünket.

Általános jelleggel, természetesen a jogi pályakörökre vonatkozóan is érvényes, hogy az egyén által betöltött pozíció(k) más-más ellenpozíciókkal kapcsolódnak össze. Valójában ez teremti meg a szereppartnerséget, amelyből az adott pozícióra vonatkozó szerepelvárások fakadnak. Ebben ugyanis arra a viselkedésre vonatkozó követelmények együttese fogalmazódik meg, amelyet az ellenpozíciót betöltő személy(ek) az adott pozíció viselőjétől elvár(nak).

Ennek megfelelően ellenpozíciók épülnek ki az adott pályakörökön belüli szerephierarchia alá-, fölé- és mellérendeltségi viszonylatában (pl. a jogi pályák esetében: bírósági tanácselnök és bíró, ügyész és vezető ügyész, bíró és ügyész/ügyvéd), valamint a munka tartalmi oldaláról is (pl. ügyvéd és kliens). Ezért a pálya hatékony gyakorlása érdekében a tanulónak/hallgatónak meg kell ismernie a választott pályával kapcsolatos társadalmi elvárásokat, amelyek az eredményes megfelelés alapfeltételét jelentik. A különböző foglalkozási szerepek interiorizációja egyénileg történik, de a szakmai szereppel kapcsolatos társadalmi elvárások nem függenek az egyéni tulajdonságoktól. Ugyanakkor a követelmények elsajátítása, viselkedésbeli megvalósítása már erősen az adott egyén személyiség-tulajdonságainak függvénye.

A pályára való felkészülés során korántsem tekintjük elegendőnek az elméleti ismeretek elsajátítását, amely a különféle gyakorlati feladatok eredményes megvalósítását alapozza meg. Még a saját viselkedéssel kapcsolatos követelmények elsajátítása sem elégséges önmagában az egyes pályakörök sikeres műveléséhez. Ugyanis meg kell ismerni a szereppartnerek viselkedését, elvárásait, továbbá a szerepek tartalmát és természetesen az abból fakadó követelmények széles skálán elhelyezkedő együttesét is. Az elvárások összekapcsolódásának pontjai a munkatevékenységben gyökereznek, amelyek megvalósítója a mindenkori munkát végző személyiség.

A pályafejlődés alakulását számtalan külső tényező befolyásolja már az adott pálya választását megelőző időszakban is. Mindezeket a hatásokat (család, barátok, iskola stb.) a különböző elméletek más-más módon értelmezik. Abban viszont valamennyi szerző egyetért, hogy a pályafejlődést elsősorban az egyén életútjának, élethelyzeteinek minősége határozza meg. Ezért nagyon fontosnak tekintjük az adott foglalkozási szerep egyes (lehetőleg minél több) összetevőinek előzetes kipróbálását, az adott foglalkozással kapcsolatos normák, elvárások és az ezekről kialakult nézetek előzetes egyéni interpretálását. A különböző forrásokból eredő tapasztalatok az egyén aktivitásával párosulva fejlesztik személyiségét, segítik, vagy éppen gátolják pályafejlődésének alakulását.

A pálya elsajátításában lényeges kérdés továbbá az adott foglalkozási szerep összetevőinek tisztázottsága. Tartalmát tekintve ez érinti a pályán adódó feladatok főbb csoportjairól, az elsajátítandó ismeretek rendszeréről való informálódást, a szakismeretek megfelelő szintjét, valamint a személyiséggel szemben támasztott követelmények együttesét a szereppartnerek szempontjai alapján.

A következő sarkalatos kérdés az elvárások összeegyeztethetősége, mivel a pályafejlődés során újabb és újabb feladatokkal találkozik a személy, és azokat

a környezettel való dinamikus változások kölcsönhatásának folyamatában kell megoldania a mindenkori elvárásoknak megfelelően.

Az életpálya első nagy szakaszát a *pályaadaptáció* jelenti, amelynek során az általános képzés eredményeként kialakítható a *pályaválasztási érettség*. A pályaalakmasság felől közelítve itt a képzésre való alkalmasság válik jelentősé, főként az előrejelzés érdekében. A szakmai szerepelsajátítás kontextusában ez a szakmai szerep tisztázottságában és a szerep elvárásaival való összeegyeztetethetőségben ragadható meg. Az identifikáció pályalélektani értelmezésében és alkalmazásában ezt a szakaszt *sub-identifikációnak* (Helembai, 1989) nevezzük. E fejlődési stádium az azonosulás szempontjából olyan személyiség-diszpozíciókat jelent, amelyekről a későbbiekben dől el, hogy elégséges alapul szolgáltak-e a pályával való tényleges azonosulás kialakulásához a szakmai képzés folyamatában.

A szakmai képzés egyik fő tartalmi feladata a szakmai szerep összetevőinek elsajátíttatása, azaz a szerep önálló gyakorlására való potenciális megfelelés kialakítása. E mellett a szakmai gyakorlatok során ki kell, hogy alakuljon a tanulók/hallgatók részéről a szereppartner elvárásainak tisztázottsága és egyben az összeegyeztethetőségre való megfelelése is.

A szakmai képzés végére ennek a folyamatnak az állapotjelző fogalmi a *pályarérettség* és a *pályaalakmasság*. Mindkét fogalom esetén a személyiség olyan fejlettségi állapotáról van szó, amely valószínűvé teszi a meghatározott pályán az eredményes működést, illetve az egyén és a pálya potenciális megfelelést jelenti.

A pálya-identifikáció fejlődési vonulatában ez a stádium a *prae-identifikáció* (Helembai, 1989) szintjét jelzi. Kialakulásában központi helyet foglalnak el az elméleti tanulmányok és az azokhoz kapcsolódó szakmai gyakorlatok, amelyek a szereppartnerhez visznek közelebb az élmény megragadása szintjén is. Ebben a tekintetben egyébként erőteljesen érvényesül a képző intézmény irányító hatása, és egyre növekszik a lehetséges munkahelyek vonzása is a (pálya)szerep kidolgozásának e periódusában.

A sub- és a prae-identifikáció fázisait együttesen *anticipált pálya-identifikációnak* (Helembai, 1989) tekintjük, mivel a választott munkahelyen az önálló pályavitel folyamán jelentkező hatások további pozitív vagy negatív irányú módosulást eredményezhetnek a pályával való azonosulásban.

A *pályatevékenység beilleszkedési szakasza* mindig megkívánja a szakmai szerep önálló gyakorlását, valamint azokat a potenciális feltételeket, amelyek az egyéni variációk kidolgozásához és az egyéni munkastílus kialakításához szükségesek.

A szereppartner tekintetében a pálya effektív gyakorlása érdekében teljesülnie kell az összeegyeztethetőségnek, amelynek a munkát végző személy és a szereppartner között kell létrejönnie. A beilleszkedés szakaszában szükséges továbbá az is, hogy a szerep betöltője potenciálisan feleljen meg a szereppartner változó szükségleteinek és igényeinek kielégítése során az egyéni bánás-

mód megvalósítására. Itt már az előbbieket értelmében az egyén és a pálya valószínű megfeleléséről (azaz beválásról) van szó, amely feltételezi az önmegvalósítás érettségének a szintjét is. Az önmegvalósítási érettség pedig a személyiség olyan állapota, amikor az egyén integrálódásának irányítója a szakmai munka.

Ezt a fejlődési stádiumot az azonosulás oldaláról a *primér-identifikáció* szakaszának nevezi a szakirodalom (Helembai, 1989). Főként az önálló munkatevékenység eredményességének tapasztalása, a siker átélése, a szereppartnernek részéről történő elismerés stb. azok, amelyek együttesen járulnak hozzá a pályával való azonosulás kiteljesedéséhez és elmélyüléséhez a személyiségi jellemzőkkel összefüggésben. Egyébként erre a lehetőséget már a szakirányú tanulmányok éveit is magukban hordozzák, a beilleszkedés szakaszával viszont még inkább bővül a lehetőség a teljes azonosulás létrejöttéhez. Mégis a hasznos tevékenység szakaszában nyílik igazán mód a pályakövetelményeket is egészében teljesítő önmegvalósításra, mivel a pályafejlődés e hosszú szakaszában várható leginkább a szakmai szerep egyéni jellegének kikristályosodása. A pálya-identifikáció folyamatában ezt a *szekunder azonosulás* (Helembai, 1989) szakaszának nevezzük, amely a primér pálya-identifikációval, és annak valamennyi előzményével, együttesen járul hozzá a *tényleges pályával való azonosulás* megvalósításához.

2. A személyiségi tényezők

A pálya-identifikáció hordozója a személyiségtényezők azon együttese, amelynek megléte, a pályakövetelményeknek megfelelő szintű fejlettsége és komplex rendszerként való funkcionálása alapul szolgál az elvárt minőségű munkavégzéshez.

Abból indulunk ki, hogy a jogi pályák esetében alapvető követelmény a szükséges ismeretek elsajátítása. Ugyanakkor az ismeretekhez kapcsolódóan személyi vonatkozások is megjelennek mind a pálya gyakorlója, mind a szereppartner(i) tekintetében.

A *személyiség szabályozás* területén a pszichológiában már régebben a kompetencia központi fogalomként lépett elő. A szociális kompetenciát többen a megfelelő magatartás kialakításához szükséges képességként határozzák meg.

Zimmer (1978) úgy tekinti a szociális kompetenciát, mint az önmegvalósítás és a szociális megfelelés között megvalósult kompromisszumot, aki nagy jelentőséget tulajdonít még a különböző elvárások figyelembevételének is. Ugyanis az ember a követelmények és az igények alapján dolgozza ki az egyéniségét, s ez által mintegy egyensúlyba hozza azt. Amennyiben nem sikerül az egyensúly kialakítása az egymást kizáró vagy ellentmondó követelmények között, az egyén egyoldalúan viszonyulhat a szociális normákkal és a szerepelvárásokkal szemben.

Az interperszonális kompetenciát Weinstein (1974) szintén képességnek tekintti, amely szerinte elsősorban más személyek válaszainak ellenőrzését teszi lehetővé. Ennek során azonban egyértelműen a szintézist hangsúlyozza.

A szociális kompetencia fogalmán végeredményben a személyiség szabályozás olyan fokát értjük, amelynek birtokában az egyén képes különböző szerepeiben saját viselkedését, tevékenységét az elvárt normáknak megfelelően irányítani, és a másokkal való kapcsolatokban ezeknek a normáknak megfelelően részt venni. Helembai (1989) szerint személyiség szabályozás olyan komplex rendszer, amelyben a pálya-identifikáció hatótényezői az önszabályozási és a tevékenység szabályozási funkcióban integrálódva fejtik ki hatásukat. E rendszeren belül a személyiségtényezőknek eltérő a szabályozó szerepe. A teljes értékű szabályozás jól elkülöníthető szabályozási feladatokat megoldó funkciókból tevődik össze.

Témánk szempontjából a pályaalkalmazkodás lényegében akkor sikeres, ha a joghallgatók megfelelő motivációs rendszerrel rendelkeznek, amelyet összhangba hoznak az alkalmazkodás anticipált céljaival és feltételeivel, továbbá megfelelő eszközökkel meg is szervezik azokat, valamint az aktuális feladataikat és a távlati céljaikat eredményesen végrehajtják, illetve megvalósítják.

A *szakmai interperszonális kapcsolatok dinamikája* alapján megállapítható, hogy a jogi pályák kapcsolatrendszerét alapvetően az egyes foglalkozási szerepekhez tartozó jogok és köteleességek szabályozzák. Így bizonyos viselkedési módokat a szereppartnernek már eleve elvárják egymástól, mintegy anticipálják a másik megnyilvánulását. Az elvárásoknak nyilván kölcsönösen meg is kell felelniük, azaz a normatív jelleg e tekintetben következetesen érvényesül. Elmondható még, hogy a munkavégzés során a szerepkötelezettségek és -jogok általában reciprok kölcsönhatásban állnak egymással (Császár, 1980). A szereppartnernek egyikének (pl. az ügyvédnek) a joga a másik (pl. a kliens) kötelezettségét jelenti és fordítva. Másrészt a kapcsolatok során mindkét fél egyéni interpretálásban jeleníti meg a kialakított és normatív módon szabályozott szerepeket. Ezért végső soron az eredményt mindkét fél befolyásolja saját viselkedésével. Azonban mindenkor az a kívánatos, hogy ez a foglalkozási szerep betöltője részéről adekvát megoldási módban nyilvánuljon meg.

A kölcsönhatások létezési formája döntő mértékben interakció, illetve az interakciók folyamata. Ezek megvalósulási előzményei részben a szocializáció korábbi tapasztalatain alapulnak, részben a szociális tanulás eredményeként állandóan változnak, átalakulnak. Éppen ezért a saját és a másik megnyilvánulásainak átgondolására szükséges folyamatok egyben lehetővé teszik az ellenpozícióban lévő ember viszonyulásának alakítását is. Mindennek olyan módon kell megvalósulnia, hogy az adott foglalkozást végző személy az esetleges feszültségeket saját maga és mások sérülése nélkül tudja feloldani. Természetesen a helyzetek értelmezése és megoldása intuíció alapján is lehet sikeres, azonban a jogi pályák esetében erre nem lehet mindig alapozni. Ezért rendkívül fontos a széleskörű és pontos szakmai ismeretek mellett az információfeldolgozás minő-

sége. A jogi pályakörökben dolgozókkal szemben megfogalmazott további lényeges elvárás a megértő, elfogadó magatartás és a szereppartnerhez való empátiás viszonyulás.

A munkavégzés során sok esetben az információfeldolgozás hibái vezetnek az interakciók zavarához, és egyben akadályozzák is a megfelelő légkör kialakulását. A kapcsolatok diszharmoniója, az impressziókeltés sikertelensége sokszor bizonytalanságot és feszültséget kelt, amely megindítja a bizonytalanság redukciójára irányuló törekvéseket.

Nehéz helyzetekben gyakran a megoldás kimenetelét sajnos csak a konfliktus megszüntetésére irányuló törekvés jellemzi, amely többnyire az információk egyszerű kiválasztásán alapszik, s így tág teret enged az előzetes preferenciák érvényesülésének. Nehézséget okozhat még az is, hogy a felmerült problémák esetén az egyén a lehetséges alternatívákat keresési folyamat során állítja elő, s ez végül is csak néhány alternatívát vesz figyelembe. Ekkor az optimalizálás helyett csupán kielégítő döntést hoz, vagyis megoldásként elfogadja az első olyan alternatívát, amelyik számára elegendőnek tűnik.

Az emberekkel való foglalkozás egyik jellemző vonása a másokkal való törődés, amely magában foglalja a felelősségtudatot és az irányítás képességét. Az igazi mással való törődés azt jelenti, hogy az adott foglalkozás betöltője alkalmassága, tudása és felkészültsége alapján segíti a másik embert céljának elérésében.

Ha a foglalkozási szerep betöltőjével szemben támasztott elvárások jelentősen eltérőnek tűnnek a szereppartner megítélése szerint, akkor az többnyire a kapcsolat megszakadásához vezet. Ezért nagyon lényeges a megértés és ennek alapján a szakmai magatartás rugalmas alakítása. Ennek az egyik legszükségesebb feltétele és jellemzője az empátia. Mindezt a szakirodalom a segítő-aktív erőfeszítésként értelmezi, mégpedig anélkül, hogy a segítő elveszítené személyes távlatát (Rogers, 1966).

A munkában a szereppartnernek elismerését nagyban befolyásolja, hogy a pályán dolgozó személy mennyire sajátította el a hivatalos célokat és előírásokat, továbbá hogyan tudja érvényesíteni azokat a más emberekkel való együttműködésében pályatevékenysége során. Ez mindenek előtt a nyitottságot és egyúttal az őszinteséget is megköveteli a viselkedésben. Lényeges még a segítségadás vágya és a határozottság, továbbá a mások iránti érzékenység, s természetesen a személyiség megfelelő érettségi foka, amely elősegíti az önirányítást, valamint fejleszti a kreativitást a kapcsolatok alakításában és a problémák megoldásában egyaránt.

A jogi területeken dolgozók munkájuk során a környezet igen összetett hatásaival találkozhatnak, és ezzel egy időben az elvárás velük szemben rendkívül magas szintű és meglehetősen kritikus. Ugyanis ez a professzió mindvégig dinamikus (pálya)adaptációt kíván, azaz a szakmai feladatok maradéktalan végrehajtását és a pontos munkavégzést várja el a társadalom e foglalkozás betöltőitől.

Összegezve elmondható, hogy a jogi pályákon a *professzionális tevékenység* színvonalas ellátása megköveteli a személy részéről a szakmai ismeretek birtoklását és alkalmazását; a szakterülethez való kedvező viszonyulást; valamint az indítékok és értékek pályakövetelményeknek megfelelő fejlettségi szintjét.

A *dinamikus pályaadaptáció* feltétele a személyiség önszabályozási diszpozícióinak megfelelő mértéke. Így elvárható a pszichovegetatív és az érzelmi kiegyensúlyozottság; a mentális működés szabályozottsága és az információfeldolgozás színvonalának kívánt mértéke.

A *szereppartnerekkel szembeni megfelelő bánásmód* felől közelítve szükséges a felelősségteljes kapcsolatteremtő és –tartó magatartás; a belső feszültség jó szabályozása a társas viselkedés terén; a frusztrált helyzetekben a tolerancia érvényesítése.

A fenti követelményterületek természetesen szoros összefüggésben állnak egymással, s a mögöttük lévő személyiségtartalmak fogják össze, és egyben koordinálják a pályával való azonosulás tényezőit.

*

A téma további kutatása iránti igény napjainkban meglehetősen széleskörű, mivel a jövőben a joghallgatók szakmai felkészítésének jelentős bővítését és továbbfejlesztését eredményezheti a pályára nevelés pszichológiai szempontjainak következetes alkalmazása is.

Megítélésünk szerint a jogi pályákra vonatkozó alkalmazott pályalélektani vizsgálatoknak ki kell terjedniük a szakmai életút egészére. Így a pályára való előkészület (ez a közoktatás időszaka), a szakirányú alap- és továbbképzés (ez az egyetemeken folyó jogi képzés és a szakvizsga), s nem utolsó sorban az egész szakmai működés folyamatára szükséges kiterjeszteni a különböző kutatásokat ahhoz, hogy megfelelő előrejelzéseket és folyamatosan megalapozott útmutatásokat tudjunk szolgáltatni a '*jogi pályák*' tervezéséhez, a joghallgatók képzéséhez és a későbbi tényleges szakmai tevékenység minél eredményesebb ellátásához.

A jogi pályákról szóló hiteles tájékoztatás különösen fontossá válik majd az érettségizettek szabad továbbtanulásakor, mivel sok fiatal napjainkban is megfelelő információk híján, szinte mindenféle előzetes pályaismeret nélkül kezdi meg jogi tanulmányait. A szakszerű középiskolai pályaaorientáció eredményeként viszont a jogi pályákra elsősorban a legalkalmasabbak készülhetnének, s ez által folyamatosan biztosítható lenne a színvonalas egyetemi oktatáshoz mind létszámában, mind előzetes felkészültségében a szükséges „ideális hallgatói utánpótlás”.

Irodalom

- BAHRENBURG, R. – KOCH, H. – MÜLLER-KOHLBERG, L.: *Praxis der beruflichen Beratung*. Kohlhammer Verlag, Stuttgart, 2000.
- BUSSHOFF, L.: *Berufswahl – Theorien und ihre Bedeutung für die Praxis der Berufsberatung*. Kohlhammer Verlag, Stuttgart/Berlin, 1989.
- CSÁSZÁR GYULA: *Pszichoszomatikus orvoslás*. Medicina Kiadó, Budapest, 1980.
- CSIRSZKA JÁNOS: *Pályalélektan*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1966.
- CSIRSZKA JÁNOS: A személyiség és az életpálya dimenziója. *Pályaválasztás*, 1982. 4. sz.
- DAHEIM, H. J.: *Der Beruf in der modernen Gesellschaft*. Kiepenhauer-Witsch Verlag, Köln, 1970.
- ERTELT, B. – J.-SCHULZ, W.E.: *Beratung in Bildung und Beruf*. Rosenberger Fachverlag, Leonberg, 1997.
- ERTELT, B. – J.-SCHULZ, W.E.: *Handbuch der Beratungskompetenz*. Rosenberger Fachverlag, Leonberg, 2002.
- FÜRSTENBERG, F.: *Die Freiheit der Berufswahl und das Problem ihrer Verwirklichung*. Hannover, 1967.
- GINZBERG, E.: *Occupational choice: an approach to a general theory*. New York, 1951.
- HELEMBAI KORNÉLIA: Az interakciók személyiségben rejlő feltételeinek vizsgálata szociális pályára irányuló középiskolai tanulók körében. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae Sectio Paedagogica et Psychologica*, 29. Szeged, 1987.
- HELEMBAI KORNÉLIA: A szociális pályára készülő középiskolai tanulók identifikációs folyamatának elemzése. *Kandidátusi értekezés. Kézirat*. Szeged, 1989.
- HELEMBAI KORNÉLIA: Személyiség szabályozás a pályaidentifikáció folyamatában. *Pedagógiai Szemle*, 1990. 3. sz.
- HELEMBAI KORNÉLIA: Pályafejlődés és személyiség szabályozás. In: *Pályalélektani Tanulmányok* (szerk.: Zakar András) Welfare, Szeged, 1991.
- KOHLI, M.: *Studium und berufliche Laufbahn*. Enke Verlag, Stuttgart, 1973.
- KRUMBOLTZ, J. D.: *Behavior counseling for vocational decisions*. Houghton-Mifflin, Boston, 1973.
- LÜSCHER, K.: *Der Prozess der beruflichen Sozialisation*. Enke Verlag, Stuttgart, 1968.
- MOLNÁR IMRE: Beruf und Arbeit im römischen Recht. In: *Facetten des Wandels*. Bundesanstalt für Arbeit, Nürnberg, 2001.
- MUSGRAVE, P. W.: Towards a sociological theory occupational choice. *The Sociological Review*, 1967.
- RIES, H.: *Berufswahl in der modernen Gesellschaft*. Huber Verlag, Bern, 1970.

- RITOÓK PÁLNÉ: Pályaválasztás – pályaaazonosulás – önmegvalósítás. *Kandidátusi értekezés. Kézirat.* Budapest, 1977.
- RITOÓK PÁLNÉ: *Személyiségfejlesztés és pályaválasztás.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1986.
- ROE, A.: *The psychology of occupations.* Wiley, New-York, 1956.
- ROE, A.: *Perspectives on Vocational Development.* Washington, 1972.
- ROGERS, C.: *Client-centered therapy.* Harper-Row, New-York, 1966.
- RÓKUSFALVY PÁL: *Pályaválasztás, pályaválasztási érettség.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1969.
- ROSENBERG, M.: *Occupations and values.* Free Press, Glencoe, 1957.
- SUPER, D. E.: A theory of vocational development. *American Psychologist*, 1953.
- SZILÁGYI KLÁRA: Az orvossá válás folyamatának pszichológiai elemzése. *Kandidátusi értekezés. Kézirat.* Budapest, 1982.
- TIEDEMANN, D. V.: *Decision and vocational development: a paradigm and its implications.* Pers. And Guid. J., 1961.
- VÁRINÉ SZILÁGYI IBOLYA: *Fiatal értelmiségiek a pályán.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981.
- VÖLGYESY PÁL: *A pályaválasztási döntés előkészítése.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1976.
- WEINSTEIN, E. A.: Development of interpersonal competence. *Amer. Psychol.*, 1974.
- WOLTERS, U.: *Lösungsorientierte Kurzberatung.* Rosenberger Fachverlag, Leonberg, 2000.
- ZAKAR ANDRÁS: A pályaválasztás fejlődés-lélektani elméletei. *Pályaválasztás*, 1982.
- ZAKAR ANDRÁS: *Pályaválasztási elméletek.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1988.
- ZAKAR ANDRÁS: Regionális pályaválasztási koncepció. *PRMKK*, Pécs, 2000.

ANDRÁS ZAKAR

PSYCHOLOGICAL BACKGROUND OF THE LEGAL PROFESSIONS

(Summary)

Legal careers can be classified as classic professions since they belong to one of the oldest group of professions. This is why legal professions and lawyers are looked upon in a special way. Although the characteristics changes in time,

a certain stability can be found in the contents of their activities and in the personal conditions of legal work. The reasons for this can be found both in the internal system of the professional field and in the structure and functioning of the given society.

The attitude to the legal profession has changed recently in Hungary. This is due to the changes in society itself. The interest in pursuing legal professions has been high during the past decade and a half, and this has resulted in the increase in the number of lawyers trained.

It is evident today that psychological preparation could well contribute to the successful training of lawyers besides acquiring their professional knowledge. Thus it would be important to gain a deeper knowledge of the psychological components of the process of becoming a lawyer.

We believe that applied psychological studies for the legal professions should be extended to the whole professional career. So research should be extended to the process of preparation (the period in public education), undergraduate and post-graduate training (university years and the special examinations following). In addition it should extend to the whole professional praxis in order to be able to provide predictions on and scientifically based directions for the planning of legal carriers, including the training of law students and the effective legal work in future years.

Disseminating authentic information on legal professions will be especially important when the secondary school graduates can choose their higher education freely. Even many young people start their legal training lacking adequate information and knowing very little about the profession. However, as a consequence of competent career orientation in the secondary school, only the most suitable students would prepare for legal professions and an ideal student intake would ensure a high quality of university training